

aanwezigheid van de pers — voor het gansche volk verklaard, dat het verbreken van den band met de door den Staat gecontroleerde Kerk, 't welk de vaders der Scheiding dorsten bestaan, was het plaatsen voor de volksconscientie van het beginsel eener vrije kerk in een vrijen Staat, beteekende een herleving van de Gereformeerde levensbeschouwing en een invloed ten goede op de algemeene levenshouding van heel ons volk. De dankbare erkenning van de daarin zich openbarende weldadigheden Gods vormde den grondtoon en de slotsymphonie van deze rede, die, het kon wel niet anders, te meer indruk maakte, omdat het de leider der Regeering zelf was, die haar uitsprak.

Ds Douma, die Dr Colijn bedankte in een van warmte en genegenheid tintelende improvisatie, vertolkte de stemming precies, toen hij dien grondtoon van de „magistrale“ oratie aanwees, en in die sfeer bleven ook de volgende sprekers, Dr Ridderbos, Dr Aalders, Ds van Dellen en Dr Noordzij. En het was meer dan een gelegenheidsapplaus, toen de vergadering den Minister van Justitie dankte voor zijn waardeerende woorden en voor de onderscheidingen, die hij namens de Regeering uitreikte aan Prof. Hoekstra en Ds Douma.

C. T.

Den tweeden dag waren de aanwezigen uiteraard merkbaar onder den indruk van het droeve feit, dat aan het gezellig samenzijn van den vorigen avond een zoo plotseling einde had gemaakt. Niet alleen dat de voorzitter van dezen dag aan het begin der vergadering eenige gevoeltvolle woorden aan den overledene en diens familie wijdde, niet alleen ook dat er als vanzelfsprekend minder geapplaudiseerd werd, maar daarnaast keerden de gedachten en gesprekken steeds weer terug tot wat ons den vorigen avond zoozeer had aangegrepen.

De zaal was niet zoo vol, wat trouwens te verwachten was. Twee dagen zich uit zijn werk los te maken is nu eenmaal bezwaarlijk. 's Middags werden de kleine groepjes, die zich nog een plaatsje gekozen hadden op de ruime galerijen, naar beneden gedirigeerd, wat wellicht geen achteruitgang beteekende.

Was er Donderdag gesproken over het „begin-sel“, het recht en de betekenis der Afscheiding, en was toen reeds bezien van welke verstrekkende gevolgen het simpele begin de aanleiding was wat betreft het nationale leven, thans werd uitvoerig belicht, hoe 1834 ten goede kwam aan de theologie, het lager en hooger onderwijs en aan het werk van evangelisatie en barmhartigheid.

In dit verband werden alle beweringen weergelegd, zooals ze bij den vorigen dag in de vergadering van Kerkherstel geuit waren, als zou de dogmatische betekenis van de Afscheiding nog veelszins in het duister liggen. Hier werd door Prof. Dr F. W. Grosheide aangetoond, dat de Afscheiding wel een daad is en op zichzelf niet bevoering van de theologie, maar dat ze uitgaat

van theologische overwegingen, en in haar gevolgen beteekent ze de bewaring en de aanvankelijke opleving van de Gereformeerde Theologie in den tijd, dat deze schier geen enkelen beoefenaar meer had.

Dr C. Bouma zette uiteen, hoe, naast den zwaren strijd voor het levensbestaan van de Kerk, de Afscheidenen zich eveneens op het terrein van het onderwijs lieten gelden: eerst in het klagen over droeve toestanden, dan in het zenden van protesten, zelfs in het weghouden van de kinderen uit de openbare scholen, tenslotte in het stichten van de eigen school. Ook naar het hooger onderwijs strekte de reformatische kracht der Afscheiding zich uit.

In de middagvergadering werd gehandeld over de Afscheiding en het werk van evangelisatie en barmhartigheid. Ds J. G. Feenstra liet zien, hoe de Kerken der Afscheiding begonnen zijn met onopzettelijke evangelisatie. De Kerk was een stad op een berg. Daarna ging men eveneens de aandacht wijden aan opzettelijke evangelisatie. Op het eeuwfeest der Afscheiding moest zeker ook in dankerkentenis gesproken worden over wat God door het werk van evangelisatie en barmhartigheid tot stand had gebracht.

De gelegenheid tot discussie verhoogde op dezen dag het wetenschappelijk karakter der samenkomsten zeer.

Tenslotte heeft Dr G. Keizer eenige grepen gedaan uit zijn Afscheidingsarsenaal, en ons nog eens in bewondering gebracht voor zijn gedetailleerde kennis van dit onderwerp.

Als de voorzitter hem met het oog op den beperkten tijd een spreeklimiet van drie minuten voorschreef, verbaast het ons al niet meer, wanneer hij de verzuuchting slaakt, over de „drie vrienden“ wel drie dagen te kunnen spreken.

Nadat de voorzitter den arbeid van de werkers achter-de-schermen heeft gememoreerd, en Dr Dijk aan het Comité den dank van het gansche Gereformeerde volk heeft gebracht, zingen we nog het laatste vers van Ps. 105 en dan gaat Ds Elgersma van Ulrum ons voor in dankzegging.

Het zijn prachtige dagen geweest in Utrecht, dagen van diepen ernst en groote dankbaarheid. Geen wrakestemming, en ook geen begeeren om de boeten terug te eischen, om met de hoogleeraren Hoekstra en Schilder te spreken. Wel een prijzen van God, Die het nietige begin den inzet deed zijn van zooveel zegen. Ook bij het heengaan van een onzer was er een biddend opzien tot Hem, Die onze krachten vernieuwt.

Zoo werd dan alle roem Hem gewijd, in Wiens heerlijkheid alleen de ware eenheid te zoeken en te vinden is.

E. D.

POPULAIR-WETEN- SCHADDELUKE SCHETSEN

De huidige verhouding van natuurwetenschap en theologie.

IV.

Wie de vorige beschouwingen gevolgd mocht hebben, zou er nu, niet geheel zonder reden, met zachte beslistheid op kunnen aandringen, dat nu eindelijk eens zou gezegd worden, waar het dan eigenlijk op aankomt en wat die zoogenaamde verandering in het natuurwijsgeerig denken dan wel te beduiden mag hebben. Tenslotte heeft de lezer er recht op in het geschrevene den titel verantwoord te vinden, zonder al te veel geduld te moeten oefenen.

Die verantwoording liet slechts daarom even op zich wachten, omdat men voor een goed begrip van een verandering in een verhouding ook den aanvangstoestand, den beginstaat terdege moet kennen, en omdat een notie van de grootere verbanden en de algemeener samenhangen aan een zuiver verstaan alleen ten goede kan komen.

Intusschen — en dat zij met den meesten nadruk vastgelegd — men moet niet verwachten hier al de beslissende punten, waarop zich principiële wijzigingen voltrokken, voldoende belicht te zien. Daar is geen denken aan; dat zou het kader van een verhandeling als deze ten eenenmale te buiten gaan. Iedere ernstige poging daartoe zou leiden tot zeer specifieke uiteenzettingen, die voor den buitenstaander te veel, voor den deskundige te weinig vakwetenschappelijk zouden zijn. Haring noch kuilt zou worden geboden en niemand zou tevreden gesteld zijn.

Veeler moet getracht worden, in verband met het voorafgaande, een algemeen begrip te wekken, dat de positie van het gebeuren en van het gebeurde althans laat vermoeden, dat doet zien, van welke orde de bedoelde veranderingen zijn, op welk plan zij zich voltrekken, en welke wereldbeschouwelijke gevolgen zij zouden kunnen hebben; de laatste consequenties van de nieuwere gezichts-

punten laten zich trouwens nog bij lange na niet geheel overzien.

Het zijn veranderingen, die op meer dan één punt wijziging brengen in het aspect van het klassiek mechanistisch wereldbeeld, waarvan de fundamenteen door Kepler en Newton en Galilei zoo onwrikbaar waren gelegd. Eén van de meest imponerende trekken van dit wereldbeeld is wel zijn strenge eenheid, zijn compositorische uniformiteit, die alle veranderingen in de zichtbare, materiële werkelijkheid, ongeacht de grootte-orde en het effect, ten laatste verklaart door iets onzichtbaars maar onveranderlijks, door de natuurwetten. Zijn wetsbegrip was de hoeksteen van het mechanistisch wereldbeeld, en dit natuurkundig wetsbegrip stond in meer dan één opzicht in tegenstelling tot het juridische. Terwijl het juridische wetsbegrip afwijkingen van den gestelden regel schijnt te onderstellen en die wil achterhalen, was dat met het physische juist niet het geval. De natuurwetten waren regels zonder uitzondering, de begripsmatige formulering van een absolute regelmaat. Een uitzondering daarop was ondenkbaar, één goed vastgestelde uitzondering zou eo ipso onmiddellijk die natuurwet als zodanig opheffen. Alle natuurgebeuren geschiedde volgens die eeuwige, ijzeren en onveranderlijke natuurwetten, die zodoende eigenlijk de bestierende machten der wereld waren, waartegen geen appel was aan te tekenen, welker loop niet kon worden gesluit, omdat de keten van oorzaak en gevolg nu eenmaal niet kan doorbroken worden. De causaliteitsbehoefte van het menselijk denken vond in zulk een stelsel een volkomen bevrediging, maar het is ook duidelijk, dat de eeuwige onveranderlijkheid dier natuurwetten direct moest leiden tot een streng deterministische opvatting van het wereldgebeuren, waarin de vrije wil daad zich moest verliezen en begrippen als verantwoordelijkheid geheel moesten verkommeren.

Een der eerste teekenen van de naderende kentering was nu wel een herziening in de opvattingen over het karakter der natuurwetten. En

III ZIELKUNDE III

Hernieuwd Apollinarisme?

Onder het opschrift dat boven dit artikel staat, maar dan ook zonder het vraagtteken, verscheen een ernstige bestrijding van de opvatting zooals wij die eenige malen verdedigden in het „Gereformeed Theologisch Tijdschrift“ aan de hand van Ds H. Steen te Andijk.

Toen wij in Juli onze artikelenreeks in deze rubriek beëindigden, schreven wij het volgende daarbij zinspelende op de daareven genoemde zijde:

„Gelijk men weet werd ergens betoogd, dat de door ons voorgestane meening zou overeenstemmen met die welke door de kerk tegenover Apollinaris werd veroordeeld.“

Opzettelijk willen wij over den vorm, waarin Ds Steen zijn artikel gaf geen woord spreken, aangezien deze vormquaesties tusschen Ds Steen en mij geheel zijn opgelost.

In zijn conclusie heeft Ds Steen het volgende gezegd:

„En Prof. W. kan niet ontkennen dat hij ingaat tegen de belijdenis der Katholieke en der Geref. Kerk; kan niet ontkennen dat hij ingaat tegen (om maar geen meer plaatsen te noemen) wat onze belijdenis zegt in art. 18: „En heeft niet alleen de menschelijke natuur aangenomen, zooveel het lichaam aangaat, maar ook een ware menschelijke ziele, opdat hij een waar mensch zoude zijn“. Prof. W. kan weten, dat de belijdenis hier verstaat onder ware menschelijke ziele niet het bij-het-lichaam-behoorende-leven, maar de onsterfelijke ziel, de geest, de pneuma.“

„Kan niet ontkennen, dat hij ingaat tegen wat in de z.g.n. belijdenis van Athanasius, het Symbolum quicunque staat: 32: „volkomen mensch hebbende eene verstandige ziele en menschelijk vleesch“ 37: „want gelijk de verstandige ziele en het vleesch één mensch zijn, alzoo is God en de mensch één Christus“ (32 Perfectus Deus, perfectus homo: ex anima rationali et humana carne subsistens. 37 Nam sicut anima rationalis et carnis est homo: ita Deus et homo unus est Christus). Prof. W. kan weten dat met deze verstandige ziele niet bedoeld wordt de psyche als het bij het lichaam behorende leven, maar de pneuma, de nous, de onsterfelijke ziel.“

„En Prof. W. kan niet ontkennen, dat ook wat hij leert valt onder de dwalingen die Roma in 382 veroordeelde; de anathemata van Damasus spreken duidelijk uit dat de Katholieke kerk veroordeelt: eos, qui pro hominis anima rationabili et intelligibili dicunt dei verbum in humana carne versatum.“ (Geref. Theol. Tijdschr. 34e Jrg. Afl. 8.)

Na deze conclusie van onzen hooggeachten oppo-

dat geschiedde (het behoeft nauwelijks te worden gezegd) uit noodzaak, omdat de feiten, vastgesteld bij voortgezette waarneming, daartoe dwongen. Men moest, of men wilde of niet, iets afdoen van het absoluut karakter der natuurwetten. Niet dat er grove afwijkingen werden geconstateerd in de wereld van het groote, van de immense, in lichtjaren gemeten, afmetingen. Maar naarmate men de wereld van het kleine naderde, straks van het allerkleinste, welker structuur door geen microscop meer is zichtbaar te maken, werd het anders. De volkomen voorspelbaarheid van wat op een gegeven toestand volgen moet, werd in deze gebieden minder; en hoe kleiner het aantal moleculen in een stelsel werd, hoe meer uitzonderingen zich voordeden. In het gedrag der elementaire deeltjes der materie was geen regelmaat, geen wetmatigheid meer vast te stellen. Bewijzen voor zeer algemeene natuurwetten werden nu opgezet op de basis van statistische overwegingen. Men sprak zelfs van de ontrooning van het begrip natuurwet, in ieder geval bleek, dat die natuurwetten anders moesten worden opgevat dan tot nu toe, dat de meeste van hen slechts als waarschijnlijkheidsregels waren te verstaan. Daarmee was dan principiële de mogelijkheid van uitzonderingen op het normale gebeuren, op den gewonen gang van zaken toegegeven; geenszins echter, dat wij zulke uitzonderingen nu ook in het dagelijksche leven zullen ontmoeten. Want de waarschijnlijkheid der regels is voor de verschijnselen van deze orde een overgrote en overstelpende. Er is geen enkele aanleiding gevonden om te veronderstellen, dat men in het dagelijksche leven nu ook voor veranderingen zal worden geplaatst, die op afwijkingen van het natuurwettelijke zouden berusten, integendeel. Alleen maar, in de wijziging van het wetsbegrip zijn theoretisch afwijkingen van de regelmaat gegeven, uitzonderingen daarop zijn niet meer ondenkbaar. Men begaat geen denkfout meer te veronderstellen, dat het, physisch gesproken, mogelijk is, dat er eens iets zou gebeuren, dat lijnrecht zou indruischen tegen den gewonen loop der gebeurlijkheden. Maar de kans daarop is zoo oneindig klein, dat ze praktisch volkomen gelijk is aan nul, zoodat slechts een dwaas er mee rekening zou houden. Maar dat doet aan de prin-

nent doet h
schrijver d
zonder een
houd aanva
dat hij even
de uitdruk

Wat de l
eenige terug
dat het no
publicaties
lijk is het b
landsch beg

Maar wel
nent af om
gen in het k
van zestien
met het spr
in strijd me
minologie,
„nous“ en
toch ligt aa
dit verke
„nous“ te

Wat bete
Schrift? In
telligentie,
en overleg
ook het ru
teekent „ac
lijk denken
vs 23 en 2
echter hier
heid staan.

Het is d
onderschei
de hand li
piëele vers

Na al he
en met Ju
kunde heb
eenzetting
verstand w
iets van ze

Om dit n
waar de oo
opponent,
over het b
van het w

Boven ga
dit laatste
niet ondien
commentar
bekende u
„nous“ wo
zijn comme
deeland ver
heide, dat
iets anders
cursieve de

epiëele be
natuurwett
karakter n
band kunn
het wonde

Een niet
in de laat
mechanisti
waaraan e
uit ondeel
het heftig
energetisch
het einde
dat ze een
eerst atom
uiteenviele
voorstelling
kleinste p
pen van n
mentaire l
echter niet
chanica, d
(de natuur
oogenblik
rassing, d
veel vreen
liever: toel
slechts ee
Hoe dat l
gezet, ma
tuurkundig
den; hoe
stantieel k
werd dubi
elementair
vaagden d
golven, he
was een
mathemati
grootheid;
overschree
uitbreiding
een onove
overspann
verband t

me?

dit artikel staat tekenen, verscheen opvatting zooals in het „Gere-“ aan de hand

enreeks in deze lijk het volgende, genoemde zijde, betoogd, dat de ou overeenstem- tegenover Apol-

avorm, waarin d spreken, aan- en Ds Steen en en het volgende

men dat hij in- tholieke en der i dat hij ingan- sen te noemen: „En heeft niet ingenomen, zoo- ook een ware i waar mensch dat de belijden- lijke ziele niet en, maar de o- pneuma.

ngaal tegen wa- asius, het Sym- komen mensch en menscheijk landige ziele en o is God en de tus Deus, der humana carne

ationalis et car- us est Christus) leze verstandige ie als het bij het de pneuma, de

en, dat ook wa- die Rome in 382 masius spreken rk veroordeelt onabili et intel- ana carne ver- Jrg Afl. 8.) ggeachten oppo-

lijks te worden iten, vastgesteld urtoe dwongen. iels afdoen van vetten. Niet dat nstateerd in de mense, in licht-

naarmate men straks van het r geen micros- verd het anders. an wat op een ard in deze ge- et aantal mole- uitzonderingen der elementaire

imaat, geen wel- vijzen voor zeer a opgeziet op de en. Men sprak begrip natuur- e natuurwetten dan tot nu toe, waarschijnlijk-

armee was dan zonderingen op vonen gang van t, dat wij zulke gelijksche leven hijnlijkheid der van deze orde r is geen enkele

nderstellen, dat ook voor ver- ie op afwijkin- on berusten, in- ziging van het kingen van de daarop zijn niet

denkfout meer sch gesproken, gebeuren, dat a gewonen loop daarop is zoo

olkomen gelijk dwaas er mee et aan de prin-

nent doet het misschien wat vreemd aan wanneer schrijver dezes onmiddellijk laat volgen, dat hij zonder eenige reserve, ook zonder eenig voorbe- houd aanvaardt wat onze belijdenis in art. 18 zegt; dat hij eveneens geen enkel bezwaar heeft tegen de uitdrukkingen van de belijdenis van Athanasius.

Wat de belijdenis zegt aanvaarden wij zonder eenige terughouding. Het is alleen maar jammer, dat het noodig is dat dat na onze onderscheiden publicaties nog gezegd moet worden. Klaarblijkelijk is het toch een heele kunst zich in het Neder- landsch begrijpelijk uit te drukken.

Maar wel wijzen wij de poging van onzen oppo- nent af om ons zelfs in deze conclusie te dwin- gen in het kader eener psychologische terminologie van zestienhonderd jaar geleden. Het is in strijd met het spraakgebruik van de Schrift en eveneens in strijd met de thans gangbare Calvinistische ter- minologie, wanneer onze opponent „pneuma“, „nous“ en „onsterfelijke ziel“ synoniem neemt. En toch ligt aan het misverstand van Ds Steen mede dit verkeerde gebruik van het woord „nous“ ten grond.

Wat beteekent toch het woord „nous“ in de Schrift? In de eerste plaats het verstand, de in- telligentie, de geschiktheid van het bewuste denken en overleg (Luc. 22:45; 1 Cor. 14:14). Vervolgens ook het rustig nadenken (2 Thess. 2:2); dan be- teekent „nous“ ook nog het orgaan van het zede- lijk denken en als zoodanig staat het in Rom. 7 vs 23 en 25 in tegenstelling met sarx. Altijd blijft echter hier achter „nous“ de gedachte van gezind- heid staan. Zoo bijvoorbeeld ook in Col. 2:18.

Het is duidelijk dat wanneer men niet scherp onderscheidt bij deze termen, misvattingen voor de hand liggen die zeer gemakkelijk tot principiële verschillen kunnen worden gepromoveerd.

* * *

Na al hetgeen wij in de maanden Februari tot en met Juli over de grondbeginselen onzer ziel- kunde hebben geschreven zal een uitvoerige uit- eenzetting over de gaastratie van de „nous“ of het verstand wel niet noodig zijn. Toch willen we er iets van zeggen.

Om dit nu zoo te doen dat wij tegelijkertijd zien waar de oorzaak ligt van het misverstand bij onzen opponent, moeten wij eerst nog even handelen over het begrip „verstand“ en over de beteekenis van het woord „nous“.

Boven gaven wij reeds eenige beteekenissen van dit laatste Grieksche woord aan. Misschien is het niet ondienstig na te gaan hoe in de verschillende commentaren op het Nieuwe Testament in de bekende uitgave van Van Bottenburg het woord „nous“ wordt vertaald. Prof. Grosheide noemt in zijn commentaar bij 1 Cor. 1:10 „nous“ het „oor- deelend verstand“. Bij 1 Cor. 2:16 zegt Prof. Gros- heide, dat naar de eigenlijke beteekenis „nous“ iets anders is dan „pneuma“ en meer het dis- cursieve denken aanduidt.

* * *

ciptele beteekenis van de huidige opvatting der natuurwetten, van hun nu gebleken statistisch karakter niets af; en deze zou eventueel in ver- band kunnen worden gebracht met begrippen als het wonder en het determinisme.

* * *

Een niet minder belangrijke wijziging onderging in de laatste jaren het substantiebegrip. In het mechanistisch wereldbeeld bestond de materie, waaraan een eeuwig bestaan werd toegeschreven, uit ondeelbaar kleine deeltjes, de atomen. Ondanks het heftig verzet van Ostwald, den man van het energetisch monisme, was de atoomtheorie op het einde der vorige eeuw zoo goed gefundeerd, dat ze een feit kon heeten. Dat die kleinste deeltjes eerst atomen waren, en dat later die atomen weer uiteenvielen in kleinere onderdeelen, deed aan de voorstelling niets af, dat de materie uit aller- kleinste partikeltjes bestond, die de eigenschap- pen van massa en uitbreiding hadden. Deze ele- mentaire bouwsteentjes der wereld bleken zich echter niet te gedragen volgens de wetten der me- chanica, de oude regel: natura non facit saltus (de natuur maakt geen sprongen) schenen ze ieder oogenblik te logenstraffen, en dat was al een ver- rassing, die verstrekkende gevolgen had. Maar veel vreemder was, dat toen men nog meer (of liever: toch iets), over hem te weten wilde komen, slechts een mathematische verhouding overbleef. Hoe dat toeging, kan hier niet worden uiteen- gezet, maar op dit moment verdween den na- tuurkundige het substantiebegrip onder de han- den; hoe merkwaardig het ook klinkt, het sub- stantiële karakter van de kleinste materiedeeltjes werd dubieus. Bij de studie van het gedrag der elementaire bestanddeelen der werkelijkheid ver- vaagden de grenzen tusschen materiedeeltjes en golven, het eenige wat met zekerheid overbleef, was een mathematische betrekking. Maar een mathematische betrekking is een begripsmatige grootheid; en voor men het wist, was de grens overschreden tusschen materie en geest, tusschen uitbreiding en denking, die grens, die eeuwenlang een onoverbrugbare kloof was geweest, welker overspanning een ondenkbaarheid was, en het verband tusschen lichaam en ziel altoos als een

Uitvoerig spreekt Prof. Grosheide over de ver- houding van „pneuma“ en „nous“ in genoemd commentaar bij de bespreking van 1 Cor. 14:14.

„Dit aanbidden is echt aanbidden. Subject daar- van is het in den Christen wonende, door Gods Geest niet slechts geheiligde, maar ook bijzonder begaafde en aangedreven pneuma, het Christelijk subject. Doch het gaat om buiten het verstand. Akarpos, geen vrucht brengend, omdat het niets werlt. Volkomen te begrijpen is dit niet, want de glossolalie is een wonder. Maar men ver- staat van deze dingen toch meer, wanneer men in het oog houdt, hetgeen wij ook vroeger reeds op- merkten, dat Paulus niet in een gesloten psycho- logisch stelsel pneuma en nous van elkander onderscheidt en naast elkander stelt. Pneuma en nous bezien den mensch van een andere zijde. Pneuma beziet hem als persoon, als handelend ik. Bij pneuma gaat het om het centrum van het leven. Het pneuma maakt niet alleen den mensch mensch, maar ook den persoon persoon. Dat blijkt bij de glossolalie. De eene nous raakt den anderen nous, maar het eene pneuma kan in zijn werking, als de nous niet medewerkt, geheel buiten het andere blijven, het niet raken. Het pneuma des menschen wordt in de wedergeboorte aangegrepen door den Geest van God en tot een nieuw pneuma gemaakt. Dan is de heele mensch vernieuwd, Rom. 7:6; Ef. 4:23, 24. Het vernieuwde pneuma is ook het orgaan der charismata. En daaraan zal hier vooral gedacht zijn, blijkens de tegenstelling met nous, d.w.z. pneuma is weer praegnant gebruikt. Daarentegen beziet nous den mensch weer niet als persoonlijkheid, maar als kennend, denkend wezen. De nous spreekt van het schiftende, oordeelende verstand. Is het pneuma vernieuwd, dan is ook de nous vernieuwd, maar zonder dat dit op de wijze van werking van den nous directen invloed heeft, hij blijft verstand. Het vernieuwde pneuma kan, maar behoefte zich niet van den nous te be- dienen. De normale mensch werkt, afgedacht van bijzondere gaven des geestes, steeds door den nous. Bij de glossolalie werkt de nous niet mede, dat zegt Paulus en geeft ons daarmede het recht om over pneuma en nous te spreken, als we deden. Het geval dat Paulus in vers 14 stelt, is dus dit. Er is in de glossolalie een alleszins behoorlijk bidden, aanbidden. Maar omdat dit buiten den nous om- gaat, bereikt het een ander niet. Voor het verband tusschen mensch en mensch is medewerking van het verstand, dat bij alle menschen op gelijke wijze werkt, noodzakelijk. De apostel zoekt het hier dus niet in de onverstaanbare klanken, maar in het niet medewerken van den nous. Toch wijkt hij daarom in de toepassing niet ver af van het vs 6 vlg. betoogde. Want de verstaanbare taal, die de menschen onderling tot oefening van gemeenschap in staat stelt, rust in den nous der menschen, kan in elk geval niet klinken zonder medewerking van den nous.“

* * *

onbegrijpelijk iets had doen ondervinden. Hier was het plotseling uit met het maken van model- len, waartoe zich het atoom nog had geleend. Het mechanisch model was de tastbare verzinnelijking geweest van het begrijpen der mechanistische aera. Lord Kelvin had het met zooveel woorden uitgesproken, nimmer tevreden te zijn, vóór hij van iets een model had kunnen maken; eerst dan meende hij het geheel begrepen te hebben. Maar hier trad plotseling in de plaats van mechanisch model het mathematisch symbool, dat een teeken scheen te zijn van een komend kennen eener andere orde, de aanleiding tot een andere con- ceptie van het wezen der materie.

* * *

Deze dingen, die hier slechts konden worden aangeduid, en die men breder kan vinden toe- gelicht in populair-wetenschappelijke geschriften als van Bavinck, Jeans, Kirk, Eddington¹⁾ etc., hadden onmiddellijk een geweldigen invloed op het natuurwijsgeerig denken, waaraan dan ook een volgend artikel zal zijn gewijd.

Maar hier mag nog even worden beschouwd de neiging tot wijsgeerige bezinning in het algemeen, als direct gevolg en rechtstreeksche uitdrukking dezer kentering. De van christelijke zijde telkens gelanceerde bewering, dat natuurwetenschap en natuurphilosophie zich nooit laten scheiden, wordt hier in feite treffend bevestigd. En dat is op zichzelf reeds iets, wat der vermelding dubbel waard is.

Immers onder de vigueur van het mechanistisch wereldbeeld scheen men formeel in staat de schei- dingslijn van exact onderzoek en speculatieve be- schouwing scherp te markeeren, zoolang de natuurwetenschap als exacte discipline zich maar beperkte tot de studie der materie en de onver- anderlijke natuurwetten. Wanneer toen de natuur- wetenschap zich maar hield aan wat duidelijk onder haar competentie viel, alleen maar streefde naar een eerlijke duiding der verschijnselen der waarneembare wereld, dan was dat heele gebied eigenlijk de neutrale zone, waarop, om met Kuyp- er te spreken, mannen van tweeërlei wetenschap konden samenwerken. Wanneer de wetenschap bij iedere opkomende neiging tot wijsgeerige ver- al-

Bovenstaande citaten zijn genoeg om te doen zien dat Ds Steen het woord „nous“ gebruikt in een anderen zin dan de Schrift. Op bld. 390 zegt hij dat „een zichzelf bewuste ziel“ een „nous“ is, als hij in een citaat van mij achter de woorden „zelfbewuste ziel“ aanvult „een nous“.

Ik kan daarvan weinig anders zeggen, dan dat deze gedachte van Ds Steen berust op een termino- logische misvatting. „Nous“ is noch synoniem met „pneuma“, noch met „psyche“.

En zoo te spreken alsof dit wel het geval was leidt tot eidelooze verwarring.

* * *

Maar, zal Ds Steen zeggen, komt dan bij sommige schrijvers uit de eerste eeuwen niet een termino- logie voor, waarbij nous synoniem genoemd wordt met pneuma?

Dan antwoord ik: misschien wel, maar daar heb ik niets mee te maken. Niemand kan mij dwingen in het terminologisch keurslijf van zestienhonderd jaar geleden; daarin kan de wetenschap van 1934 niet meer gaan. Zelfs de dogmatische wetenschap heeft meer termen en onderscheidingen en ten deele ook andere formuleeringen dan zestienhon- derd jaar geleden; en dit geldt zeker van de ziel- kunde.

Met behoud van hetgeen zakelijk in de op- vatting der ouden juist is zullen wij van hun for- muleeringen en benoemingen der dingen toch waarlijk geen evangelie mogen maken.

J. W.

VAKWETENSCHAP EN PRAKTIJK

De verwerping van het Oude Testament in het heden en verleden.

II.

Deze „Bijbel“ van Marcion hebben wij niet meer zoo in zijn geheel over, doch wij kunnen er ons een beeld van vormen door de vele citaten die bij verschillende schrijvers aangetroffen worden. De groote Duitse geleerde Adolf von Harnack heeft in zijn monographie over Marcion deze res- tanten in volgorde verzameld en afgedrukt.

Het spreekt vanzelf, dat het onmogelijk is om hier alle Schriftplaatsen na te gaan waarin Marcion veranderingen heeft aangebracht. Slechts enkele voorbeelden ter illustratie.

In Gal. 4:4 schrapte Marcion de woorden: ge- worden uit een vrouw, geworden onder de wet; In 1 Cor. 3:17 werden de woorden: dien zal God schenden, vervangen door: zal geschonden worden, omdat natuurlijk de goede God niemand schendt.

gemeening van haar resultaten maar tot de orde, tot haar eigen taak van exact werken, registreer- en proefondervindelijk waarnemen, werd teruggeroepen, dan dreigde geen botsing tusschen haar en het geloof. Al mocht een eeuwige vrede tusschen wetenschap en religie slechts gebaseerd kunnen zijn op een positivistisch wetenschaps- begrip, dat niet te aanvaarden was, velen hebben er toch voor gepleit de taak der exacte natuur- wetenschap ook werkelijk exact, positief te ver- staan en het onderzoek naar de diepere gronden en de wijdere consequenties voor de natuur- filosofie te reserveeren. De stand van zaken scheen het destijds mogelijk te maken, de weten- schap en de wijsbegeerte der natuur op deze wijze te scheiden en het exacte werk der natuur- wetenschap dus ook los te maken van den mate- rialistischen geest, waarin ze waren gewonnen.

Dit standpunt, vroeger ook door mij verdedigd, is thans veel minder houdbaar gebleken en door de feiten achterhaald. De stand van zaken op natuurwetenschappelijk gebied is nu grondig ge- wijzigd, het exacte onderzoek glijdt thans als van- zelf over in wijsgeerige beschouwing, nu de geest door de materie heenschijnt. De grens tusschen exact onderzoek der natuur en natuurphilosophie is verdood, en de neiging tot filosofische verdieping is juist een zeer karakteristieke trek van de huidige natuurwetenschap.

Dat heeft, zooals de zaken thans staan, groote voordeelen, omdat het voor ons vaststaat, dat de waarheid omtrent de werkelijkheid eerst in de gedachte, in een geestelijke wereld kan worden gevonden, en omdat de wetenschap thans in die richting zoekt — het kan ook groote nadeelen hebben, zooals in de vorige aera het materialisme een ontoelaatbare wijsgeerige bovenbouw was van de exacte studie der natuurverschijnselen. Intus- schen, daarover gaat het thans niet; het feit al- leen dient te worden vermeld, omdat wij daarin een wezenlijke trek zien van het hedendaagsche natuurwetenschappelijke denken.

Dr G. A. LINDEBOOM.

1) Eddington. The nature of the physical world.

Kirk. Stars, atoms and God.

Bavinck. Die Naturwissenschaft auf dem Wege zur Religion.

Jeans. The new background of science.